

EUSKARAREN ERABILPEN EZ SEXISTA

Amelia Barquín

(HUHEZI fakultatea, Mondragon Unibertsitatea)

Gaiari buruzko informazio gehiago:

-*Euskararen erabilera ez sexista* (Emakunde, 2008)

-*Kinka* bloga

Helburuak

- Euskararen erabilpenaren inguruan hausnarketa egitea generoari dagokionez
- Gaiarekiko sentsibiltatea eragitea gure adierazpena zain dezagun
- Zenbait erabilera desegoki detektatzea
- Egoki adierazteko zenbait proposamen aztertzea

Luzaro pentsatu da euskara ez zela beste hizkuntza batzuk bezain sexista

Zergatik?

- ▶ Euskara ez da “genero hizkuntza”
- ▶ Euskarak ez du maskulino generikoa edo orokorra

Baina

- ▶ Euskararen ere badago generoa
- ▶ Batzuetan desegoki adierazten dugu

Genero hizkuntzak “sexistagoak” dira?

- ▶ Hizkuntzak ez dira sexistak; erabilerak dira sexistak
- ▶ Hizkuntzen erabilerak gizartearen isla dira (“ijitoa”, “neska”...)
- ▶ Hizkuntzek hiztunen ezagutzak eta usteak egituratzen dituzte
- ▶ Euskaldunok elebidunak gara, bi sistema linguistiko burmuin bakar batean

Fenomenoak:

- ▶ Sexismoa (emakumeak gaitzestea)
- ▶ Androzentrismoa (gizona neurria kontsideratzea)

Zenbait adibide:

- ▶ Ze txarrak zareten, neskek bezala jokatzeko duzue
- ▶ Bigarren pisuko bizilagun berria eta bere emaztea etorri dira saldatzera, zelako atseginak
- ▶ C. Lévi-Strauss antropologoak *Les bororo* liburuan (1936):
El pueblo entero partió al día siguiente en una treintena de piraguas, dejándonos **solos** con las mujeres y los niños **en las casas abandonadas**. (Michard-Marchal eta Ribery 1982, in Jayme eta Sau 2004).

- ▶ *Le village entier partit le lendemain dans une trentaine de pirogues nous laissant seuls avec les femmes et les enfants dans les maisons abandonnés.*

GENEROA ADITZEAN: HITANOA

Hiztunak, solaskidearen generoa kontuan hartuta, aditzean marka desberdina utziko du generoaren arabera:

- “erretzeari utzi iezaion!” (emakume bati, *noka*)
- “erretzeari utziiezaiok!” (gizon bati, *toka*).

Solaskidea plurala, mistoa, ezezaguna denean?

- ▶ *Erreatzeari utzi **iezaiok***
- ▶ *Kirola gustatzen **zaik***
- ▶ *Ekar **ezak** hire proposamena*

- ▶ *Kanta **ezak** euskalduna, kanta **ezak** hire herrira*
- ▶ *Euskal Herria **diagu** zain*
- ▶ *Hau **duk** umorea!*

- ▶ *Erretzeari utzi **iezaiok** → Erretzeari utzi*
- ▶ *Kirola gustatzen **zaik** → Kirola gustatzen **zaizu***
- ▶ *Ekar **ezak** hire proposamena → Ekarri hire / zure proposamena*
- ▶ *Kanta **ezak** euskalduna, kanta **ezak** hire herrira → Kanta **ezazu** euskalduna, kanta **ezazu** zure herrira*
- ▶ *Euskal Herria **diagu** zain → Euskal Herria **dugu** zain*
- ▶ *Hau **duk** umorea! → Hau da umorea!*

Antton Olariaga marrazkilariak “Zakilixut” izeneko komiki-tiran (*Berria* egunkarian), horrela zuzentzen zaio tiraren protagonista egunkariaren irakurleari:

- ▶ *Bestela, amaitu ondoren jasoko **dunk** fruiturik lehorrena*
- ▶ *Infernuetarako jaitsieran, ustez galdutako trenetik jaitsarazten **gaitiztenk***

Antzekoak:

- ▶ *Wazemank*
- ▶ *Anjel Alkain. Harrapazank!*
- ▶ *Inork ez dink aurtengo txapeldunak beste ohore eta bitore jaso* (Arabako Bertsozale Elkartearen berripapera, 2014-7)

Hitanoaren hiru alderdi:

–Hitanoaren galera eta erabilpen desegokiak:

Hi, neska, ekar **ezak soka hori!*

–Emakumeen erabilpena bakarrizketan?

- ▶ emakumeak bere buruarekin toka mintzatzeko dira (“honek jo ziguk adarra”);
- ▶ bere buruari solas egiten diotenean, berriz, noka (“ezin dun hori egin”)

Hala izanda ere, horrela jarraitu nahi dugu?

GIZON hitza

Tradizioan eta literaturan “gizona” hitza erabili da bai gizonak bakarrik bai gizonak eta emakumeak izendatzeko. Hiztegi batzuetan:

- ▶ **Gizon.** 1. Gizakia, lurreko abere mota garatueneko kidea. Ikus **giza-**. [Adibideak]. 2. Gizaki arra. Ikus **gizonezko; gizaseme; emakume**. [Adibideak]. [...]

- ▶ Anbiguotasuna ekiditeko “gizona” zentzu espezifikoan (pertsona arra izendatzeko) soilik erabiltzea komeni da. Eta ez modu orokorrean edo generikoan (emakumeentzat ere) erabiltzea.
- ▶ **Auzo horretan bost mila **gizon** bizi dira.*
- ▶ **Non daude ideia handiak eta sakonak dituzten **gizonak**? Non daude herri honek independentzia behar duela etengabe aldarrikatuko duten politikariak?* (egunkari artikulua batean).
- ▶ ****Gizonak** badu inguru latz bat menperatzeko premia...* (“Izarren hautsa” abestian).

- ▶ *Auzo horretan bost mila **gizaki** / **pertsona** bizi dira.*
- ▶ *Non daude ideia handiak eta sakonak dituzten **pertsonak** / **gizakiak**? Non daude herri honek independentzia behar duela etengabe aldarrikatuko duten politikariak?*
- ▶ ***Gizakiak** / **pertsonak** badu inguru latz bat menperatzeko premia...*

GIZARTEA EDO JENDARTEA?

“GIZ” – osagaia daukaten hitzak generiko edo orokor moduan erabiltzea? Kontra eta alde

Kontra:

- ▶ “Giz” – agertzen da zentzu generikoa dauzkaten hitzetan, baina baita espezifikoa daukatenetan ere.

–**Generikoa:** *gizakia, gizartea, gizadia, gizabidea, gizabidetsua, gizalegea, gizabanakoa, gizataldea, gizateria, gizajendea, gizahilketa, gizahiltzailea, gizatiarra, gizatasuna, gizakuntza...*

–**Espezifikoa:** *gizasemea, gizagaixoa gizajoa (gajoa emakumeentzat), gizakotea, gizakoia, gizagaldua, gizon, gizonki, gizatasuna, gizonkeria*

- ▶ Iparraldean egun “gizaki” maskulino moduan erabiltzen da “emazteki” femeninoaren aldean.
- ▶ “Gizaki” hitzak bi zentzuekin agertzen da zenbait hiztegitan:
 - Gizaki**: 1. (*Batez ere Nafarroan. Gutxi erabiltzen den adiera*). Gizasemea. *Gizakiak eta emakumeak*. 2. Giza arrazako banakoa, arra nahiz emea. [...] [*Euskal Hiztegia*]
 - Gizaki**: 1. Hombre, ser humano. [Adibideak]. 2. Hombre, varón. [adibideak].
(*3000 hiztegia*-n, berriz, zentzu generikoa baino ez da agertzen.

gizakia > jendea (Iparraldeko toki batzuetan erabiltzen den bezala), *pertsona, laguna, jendakia*

gizartea < jendarte, sozietatea, gizon-emakumeak

gizalegea > jendetasuna

gizaldia > belaunaldia

giza- > humano (*harreman humanoak eta eskubide humanoak... eta ez giza harremanak eta giza eskubideak*); *soziala* (*arazo soziala eta ez gizarte arazoa edo giza arazoa*)...

Zenbait arazo:

gizaki > *jendea* eta *jendaki* hitzek zentzu kolektiboa.
Jende hitza latineko gens, -tis hitzetik dator.

gizarte > *jendarte* hitzak talde txikia esan nahi du
(`jendaurrea`, `lagunartea`).

Jende hitza latineko *gens*, *-tis* hitzetik dator.
Berriak ez du gomendatzen.

giz- > *humano* hitza latineko *homo*, *-inis* hitzatik
dator (gazt. *hombre* eta fr. *homme* eman dituenak)

Arazorik gabe:

pertsona, *laguna*, *sozietatea*, *soziala*, *gizon-emakumeak*,
belaunaldia, *jendetasuna*...

GENEROA daukaten izenak

- animaliak izendatzeko: *behorra* eta *zaldia*, *ardia* eta *aharia*, *ahuntza* eta *akerra*, *oiloa* eta *oilarra*...)
- pertsoneri erreferentzia egiteko: *gizalaba*, *emakumea*, *emakumezkoa*, *andrea*, *andregai*, *emaztea*, *neska*... / *gizasemea*, *gizonezkoa*, *senarra*, *senargai*, *mutila*, *jauna*...
- senidetasuna adierazten duten beste izen generodun batzuk ere: *ama*, *amona*, *izeba*, *erraina*, *alaba*, *ahizpa*, *arriba*... / *aita*, *aitona*, *osaba*, *suhia*, *semea*, *anaia*, *neba*...

- ▶ Aipatutakoen eratorriak: *Amabirjina, Aita-santua, alababitxia, aitapontekoa...*
- ▶ Jarduera jakin batzuk: *serora, moja, etxeko-andrea, sorgina, inudea, prostituta (eta puta, emagaldua, urdanga zentzu gutxiesgarriaz), erregina, neskamea, andereñoa, maistra... / lekaidea, fraidea, apaiza, erretorea, aztia, erregea, morroia, maisua...*
- ▶ Euskaran lau hitz daude auzo-hizkuntzetan bi dauden tokian: *neba, arreba, ahizpa eta anaia.*

GENEROA daukaten izenen plurala edo generikoa

- ▶ Femenino eta maskulinoaren elkarteak erabili behar da: *seme-alabak, neska-mutilak, andre-gizonak, jaun-andreak...*
- ▶ Izen maskulinoak (*semea, mutila, jauna...*) desegoki erabiltzen dira maiz, bi generoak izendatzeko.

Adibide oker batzuk:

- ▶ *Zenbat *seme* dituzu? → Zenbat *seme-alaba* dituzu?
/ Zenbat *ume* dituzu?
- ▶ *Kanguru hau triste dago ez baitauka *semerik* > ez baitauka *umerik* (*kumerik*)

- ▶ **Zure aitonek oparitu dizute? > Zure aitona-amonek oparitu dizute?*
- ▶ **Zure aitak etorriko dira? > Zure gurasoak etorriko dira?; zuen aita-amak etorriko dira?*
- ▶ **Osabak etorri dira > Osaba-izebak etorri dira*
- ▶ **Eskola honen mutilentzako festa > Eskola honen neska-mutilentzako festa*
- ▶ **Guztiok gara euskaldun, guztiok anaiak gara > guztiok neba-arrebak gara*

- ▶ **Ikasleen anai-arrebak ere etor daitezke > Ikasleen neba-arrebak ere etor daitezke*
- ▶ **Eskolako maisu guztiak gonbidatuta daude > Eskolako maisu-maistra / irakasle guztiak gonbidatuta daude*
- ▶ **Errege Katolikoek konkista > Errege-erregina Katolikoek konkista*
- ▶ **Asturiaseko printzeak > Asturiaseko printze-printzesak*
- ▶ **Probintziako alkate jaun guztiak erantzun diote deialdiari > Probintziako alkate jaun-andre guztiak erantzun diote deialdiari.*

- ▶ Zergatik “aitona–amonak”, “aita–amak”, “osaba–izebak”, “ama–semeak”, “aita–alabak”...?
 - Silaba gutxiago daukan hitza aurrean doa
 - Silaben kopuru berbera daukatenen artean beti aurkitu dugu maskulinoa aurrean: “aitona–amonak”, “aita–amak”, “osaba–izebak”...
- ▶ Baina “gizon–andreak” eta “andre–gizonak”.

Onintza Iruretak (2014–2–6):

- “Sarri amona–aitonen prestutasuna izaten da zaintza estrategiaren oinarria eta hortik abiatuta antolatzen da umeak artatzeko gainerako eskema.”
- “Zer gertatu da parkeak amona–aitonaz beteta egoteko?”

Idurre Eskisabel (2014–3–11)

- “[...] alaba–semeak inoiz baino prestatu eta kosmopolitago hazten gertatzenekoak.

Agur, jauna?

Agur, jaunak!

Jaunak, agur!

Agur t'erdi.

Danak Jainkoak

eiñak gire:

zuek eta

bai gu ere.

Agur, jaunak!

Agur!

Agur t'erdi.

Hemen gire.

Agur, jaunak!

“-SA” bukaerako femeninoak

- ▶ Zubereran “-sa” atzizkia izen femeninoak osatzeko erabiltzen da. Atzizkia daramaten hitz batzuk, bestalde, berriak dira edo maileguak.
- ▶ Zenbait adibide:

alkatesa, aktorea, jainkosa, alarguntsa, artzaintsa, laborarisa, ostalera, idazlesa, betsolarisa, idazkarisa, langilea, euskaltzaintsa, iragarlesa, dantzarisa, ikaslesa, doktoresa, abadesa, dukesa, printzesa...

- ▶ Batzuk gero eta hedatuago daude: “alkatesa”, “aktoresa”...
- ▶ Politikoki zuzena izateko joera, gaztelanian eta frantsesean bezala
- ▶ Hedatzen badira, “bikoteak” joango dira sortzen, frantsesa eta gaztelaniaren erara (*doctora / doctor; doctoresse / docteur*).
- ▶ “-Sa” atzizkiak daukan ondorio bat: “-sa” atzizkirik gabeko izena maskulino bihurtzen du. “Langile” hitzak, berez, ez dauka generorik. Baina “langilesa” erabiltzen badugu, “langile” hitza espezifikagoa geldituko da, gizonentzat bakarrik.
- ▶ Ondorioz, talde mistoak izendatzeko elkarteak beharko ditugu:

**Udaletxeko langile-langilesa guztiak daude gonbidatuta*

Proposamena

- ▶ Ez erabiltzea -sa bukaera
- ▶ Testuak berak edo testuinguruak adierazten du askotan pertsonaren generoa. Pertsonaren generoa nabarmendu nahi izatekotan: *emakumezko aktorea, emakume alarguna, neska dantzaria, gizon dantzaria...*
- ▶ Adibideak:
 - **Edurne Perez alkatesak museo berria bisitatu zuen*
→ *Edurne Perez alkateak / alkate andreak museo berria bisitatu zuen*
 - **Aktoresa onenaren saria Kidmanek jaso zuen* → *Emakumezko aktore onenaren saria Kidmanek jaso zuen*

GAZTELANIATIK MAILEGUAK

Atzizki femeninoarekin hartu dira, aldaketarik egin gabe: haien artean adjektiboak eta lanbideen izenak daude (gehienak ahozko maila informalean erabiltzen dira).

- ▶ *tipa (mask.: tipoa), nobia (mask.: nobioa)*
- ▶ *nerbiosa, kapritxosa, goapa edo guapa, lista, tonta, txata, rubia, maja, baliosa, alta, sinpatika, txotxola, potola, bollera...*
- ▶ *dekana, notaria, tutora, presidenta, kontsultora, filosofa, antropologa...*

Euskaltzaindiak ezarri dituen lanbide izen ugarik (*notarioa, presidentea, antropologoa, filosofoa, filologoa...*) gaztelaniako hitzen forma berbera dute, gaztelaniaren genero maskulinoaren -o atzizkia eta guzti: *filosofoa* ezarri du eta ez **filosofialaria*; *filologoa* eta ez **filologialaria*.

Kaleko erabileran “era femeninoagoa” –erdararen tankerakoan– bilatzen da, “itxura maskulinoa” duten formak baztertuz.

Euskaldunak elebidunak gara eta horrek eragina dauka gure sen linguistikoan: gaztelaniaz edo frantsesez maskulinoa dena generorik gabekotzat euskaraz hartzeak zailtasunak ekartzen ditu, dirudienez.

Aukera galdu bat... badaude *hizkuntzalaria* edo *zientzialaria*.

- ▶ Maila informalagoko maileguekin antzeko gertatzen da: “tipoa” gizonarentzat erabiltzen da eta “tipa” emakumearentzat; “nobioa” eta “nobia”; “listo” eta “lista”...
- ▶ “Txotxola”, “potola” eta “pottola”, berriz, gaztelaniatik pasatako euskal hitzak dira, gaztelaniatik hartutako femeninoaren *-a* atzizkiarekin.
- ▶ Erdaratik *-ero/-era* atzizkiak ere erabiltzen dira euskaraz maila informalean: *neska gezurtera, mutil gezurteroa*

GENERORIK GABEKO IZENAK

Izen gehienek ez daukate generorik. Hala ere, generorik gabeko izenak entzutean edo irakurtzean, zer irudi etortzen zaigu gogora, emakumea ala gizona?

- ▶ *erizaina, suhiltzailea, iturgina, idazkaria, zurgina, jostuna, haur-zaina, igeltseroa, urpekaria, telefonista, sare-konpontzailea, ugazaba, artzaina, abeltzaina garbitzailea, emagina...*

Generoa adierazi nahi badugu, zehaztu beharko dugu:

- ▶ *andre edo emakume euskaltzainak, jaun edo gizon euskaltzainak; andre edo emakume zuzendariak, gizon edo jaun zuzendariak; neska urpekariak, mutil urpekariak...*

Asmakizuna

“Aita–semeak motorrez doaz. Istripua izaten dute eta aita bertan hiltzen da. Semea larri zaurituta geratzen da. Anbulantzia batek ospitale hurbilenera eramaten du eta han denak hasten dira zirujauaren bila. Zirujauak oihu egiten du gaztea ikustean: “Ezin diot ebakuntzarik egin, nire semea da!”

“Un padre va en moto con su hijo. Tienen un accidente y el padre muere en el acto. El hijo queda malherido. Una ambulancia lo lleva al hospital más próximo y allí todo el mundo busca al cirujano de guardia, quien, al ver al muchacho, exclama: ‘No puedo operarle, es mi hijo’”.

- ▶ (Álvaro García Messeguer *Lenguaje y discriminación sexual*, Barcelona, 1977).

-Soluzioa? Zirujaua ama zela.

-Hori al da soluzio bakarra?

Hiztunon inertzia mentalak

Andu Lertxundi: : “Ariketa” (*Berria* 2008-6-25)

Taxi bat hartu behar izan dut. Agurren ondoren, liburu bat zabaldu dut, gidaria ez baitzen batera hiztuna. Handik pixka batera, taxiko telefonoak jo du. Gidariak esku libreko telefono-sistema aktibatu du. “Barkatu, kariño, lan garaian deitzea, baina disgustu handia daukat”. Gidariak, urduri, ni zertan ari naizen begiratu du atzerako ispilutik. Irakurketan guztiz harrapatuta banengo bezala egin dut nik.

Ikerrek dena suspenditu du”, esan du telefonoaren beste aldekoak. “Zerbait pentsatu beharko dugu, zuri zer iruditzen zaizu?”, erantsi du. Gidariari zer iruditzen zaion, auskalo, isilik segitzen baitu. “Hitzordu bat eskatu dut irakasleekin bihar arratsalderako” esan dio telefonoaren beste aldekoak, eta gidariak ahoa zabaldu du estreinakoz: “Bihar arratsaldean? Ezin dut”.

Andu Lertxundi: “Ariketa” (*Berria* 2008-6-25)

Taxi bat hartu behar izan dut. Agurren ondoren, liburu bat zabaldu dut, gidaria ez baitzen batere hiztuna. Handik pixka batera, taxiko telefonoak jo du. Gidariak esku libreko telefono-sistema aktibatu du. “Barkatu, kariño, lan garaian deitzea, baina disgustu handia daukat”. Gidariak, urduri, ni zertan ari naizen begiratu du atzerako ispilutik. Irakurketan guztiz harrapatuta banengo bezala egin dut nik. Ikerrek dena suspenditu du”, esan du telefonoaren beste aldekoak. “Zerbait pentsatu beharko dugu, zuri zer iruditzen zaizu?”, erantsi du. Gidariari zer iruditzen zaion, auskalo, isilik segitzen baitu. “Hitzordu bat eskatu dut irakasleekin bihar arratsalderako” esan dio telefonoaren beste aldekoak, eta gidariak ahoa zabaldu du estreinakoz: “Bihar arratsaldean? Ezin dut”.

Irakurle: egingo nuke emakumetzat hartu duzula dei egilea, gizonezkotzat gidaria, baina nik ez dizut horrelakorik markatu”.

Andu Lertxundi: “Generoa” (*Berria* 2014-3-8)

Kamiozalea joan da fabrika batera, hustu du zeraman karga, hartu du berria... Jostuna galtzerdi baten orpoa erreparatzen ari da... Agintariak hiritarrei zuzendutako diskurtsoan... Ez dut esan kamiozalearen, jostunaren, agintariaren generoa: imajinatu duzun kamioizalea gizonezkoa baldin bada, irudia ez duzu zure hizkuntzak emana, marjinazio sekulako batek egositako konbentzioek baizik.

Egun batez, kontatzen du Imre Kértész nobelagileak, irakurle aleman batek galdetu omen zion nola idatz zitezkeen maitasun nobelak hungarieraz, hizkuntza hartan genero bakarra baitago, ez baitira maskulinoa eta femeninoa desberdintzen.

Euskaraz ere paretsu. Baina hori eragozpen bat da
—maitasun istorioak kontatzeko bezala beste
zernahitarako ere— ala abantaila?

Zergatik ez mundu ikuskera propio baten
ezaugarrietako bat, zergatik ez sormenaren akuilu eta
pagotxa, izan ordez generoa duten hizkuntzenganako
morrontzak sentiarazitako ahulezia?

PREMIAZKOAK EZ DIREN ESTRATEGIAK

Genero gramatikala daukaten hizkuntzek hainbat estrategia erabiltzen dituzte maskulino generikoa saihesteko, baina euskaraz ez dira beharrezkoak:

- ▶ **Programa populazio erretzailearentzat eginda dago*

Gaztelaniaren kalkoa da: *El programa es para los fumadores > El programa es para la población fumadora*

Egokia: *Programa erretzaileentzat eginda dago*

- ▶ **Bostgarren mailako irakasleriak txango bat prestatu du datorren larunbaterako*

Gaztelaniaren kalkoa da:

Los profesores de quinto han preparado una excursión para el próximo sábado → El profesorado de quinto han preparado una excursión para el próximo sábado

Egokia:

Bostgarren mailako irakasleek / maisu-maistrek txango bat prestatu dute datorren larunbaterako

- ▶ *Pertsona desgaituak, pertsona ijitoak, pertsona gonbidatuak, pertsona gazteak...*

Gaztelaniaren kalkoa da: *los discapacitados, los gitanos, los invitados, los jóvenes > las personas discapacitadas, las personas gitanas, las personas invitadas, las personas jóvenes...*

Egokia: **desgaituak, ijitoak, gonbidatuak, gazteak...**

(Kolektibo gutxietsiekin asko erabiltzen da “pertsona”. Zergatik?)

ASIMETRIA LEXIKOAN

Hitz “baliokide” batzuek ez dute esanahi berbera, edo ñabarduna desberdinak dauzkate emakumeei eta gizonei aplikatzen zaizkienean. Emakumeei dagozkenez, oro har, esanahi mugatuagoa edo konnotazio peioratiboagoak dauzkate.

- ▶ **Agure.** Adineko gizona. [...] / **Atso.** Emakume zaharra. (*Gehienetan gutxiespenezko zentzua du gaur*).
- ▶ **Zakil:** Tontoa, mozoloa, baboa... / **Alu:** esangura zehatzik gabeko iraina da. “Alua” iraina, baina, askoz gehiago erabiltzen da “zakila” baino

(Euskal hiztegian)

- ▶ **Potro.** (*Hitz arrunta*). Barrabila. *Horiek dituk potroak!:* Hori duk ausartia! // *Potro jorran (erabilera arrunta):* ezer egin gabe.
- ▶ **Barrabil.** [...]. **Barrabilak izan / eduki** (*erabilera arrunta*). 1. Atreverse, tener cojones. 2. Tener cara.

“Obarioak izatea”: *Neska horrek obarioak dauzka!*

BESTE ASIMETRIA BATZUK

- ▶ **Maisu lana, maisutasunez**
- ▶ **Jaun eta jabe**
- ▶ **Txapela eta txapelketa** (“Txapela buruan ibili munduan”; “gai horiek, oso anitzak izan arren, txapela berbera daukate”).

- ▶ **Ama hizkuntza?**

“GIZONA” ETA “GIZON PORTATU”

- ▶ *Euskal hiztegiak*: Gizona, adoreaaren, ausardiaren eta dagozkion gainerako tasunen jabetzat hartua. *Etor hona, gizona bazara!*
- ▶ Proposamena: *Etorri hona, **ausarta** bazara*
Aukera honek “gizon” eta “ausardiaren” ekibalentzia automatikoa ekiditen du eta emakume bati ere erreferentzia egitea ahalbidetzen du.

- ▶ **Manuel Agirre etxegilea **gizon portatu** zaigu eta bi urte barru egundoko leku handi eta ederraren jabe izango gara*
- ▶ Egokia:
- ▶ *Manuel Agirre etxegilea **behar bezala / ederto / ezin hobeto /... portatu** zaigu eta bi urte barru egundoko leku handi eta ederraren jabe izango gara*

- ▶ **Taldeko euskaldunek ez zuten berarekin grabatu nahi izan, baina Andrewk laguntza eskaini zion. **Gizon portatu zen**, bai, Andrew*
- ▶ Egokia:
- ▶ *Taldeko euskaldunek ez zuten berarekin grabatu nahi izan, baina Andrewk laguntza eskaini zion. **Primeran / ederto /... portatu zen**, bai, Andrew*

“NESKA” ETA “EMAKUME” IRAIN MODUAN

Irain moduan, gizonei eta mutikoei zuzentzen zaizkie. Non: kalean, umeentzako pelikuletan, marrazki bizidunean...

Emakumeen edo nesken inguruko estereotipoekin lotuta daude: neskak eta emakumeak dira berritsuak, pinpirinak, txepelak, tuntunak, traketsak...

- ▶ *Aizu, neska txotxolo baten moduan jokutzen ari zara!*
- ▶ *Emakume negarti bat dirudizu!*
- ▶ *Ez daukazue potrorik, ala? Zer zarete zuek, neska batzuk?*
- ▶ *Neskaaaaatxa, neskaaaaatxa!*
- ▶ *Beti txutxumutxuka, emakumeak bezala!*
- ▶ *Atso kalakariak zarete benetan!*

“MARI” OSAGAIA

Mari. Zenbait izenondoren, edo *mutil, maisu...* -ren aurrean ezarririk, emakumezkoei erdeinuz izendatzeko elkarketak osatzeko erabiltzen den hitza.

Mari-purtzil. Emakume purtzila; emagaldua. **Mari-**

zirtzil. Emakume zirtzila, lohia; emagaldua. **Mari-**

zirtzilen besoetan ezti-ezti. **Mari-apain.** Bere burua edertzat eta dotoretzat duen emakumea. **Mari-**

matraka. Emakume kalapitaria. **Mari-gizon.** Gizon

itxura duen emakumea. Neska mardula zen, betizua,

mari-gizon samarra, bibote batzuk ere baitzituen.

Mari-maistra. Agintzeko joera duen emakumea.
Mari-maistra ederra eginda hago hi! **Mari-maisu.**
Bere burua jakintsutzat hartzen duen emakumea.
Mari-motrailu. Mari-mutila; neska lodikotea. **Mari-**
mutiko. (*Batez ere iparraldeko hitza*). Mari-mutila.
Mari-mutil. Mutilen itxura eta keinuak dituen
emakumezkoa. *Eta zu, berritsu mari-mutila. Neskato*
mari-mutila. Beti mutilekin dabilen neska mari-mutil
bihurtu ohi da.

Eguneroko esapideak

Putak

- ▶ Putada bat da
- ▶ Baina ze putakumea zaren!
- ▶ Nazkatuta nauka lan puta honek

Eguneroko esapideak

Ipurdia

- ▶ Ez badu gustuko, ipurditik sartu dezala
- ▶ Zoaz zulotik hartzera
- ▶ Joan popatik hartzera

Marikoiak

- ▶ Zelako marikoia zaren
- ▶ Hori marikoikeria bat da
- ▶ Marika azkena!...

Eguneroko esapideak

Alua

- ▶ Potorro bat eginda dago
- ▶ Koñazo bat da
- ▶ Hori txuminada bat da
- ▶ Ze alua den tipoa
- ▶ Denbora osoan alukeriak botatzen...

Beste etniak eta kulturak

- ▶ Ijito batzuk dira
- ▶ Familia horretan ijitoen moduan dabilta
- ▶ Ijito usaina darizu
- ▶ Txinatarren lana da hori
- ▶ Zelako zikoitza den, katalana dirudi...
- ▶ Oso jeloskorra da moro bat

Pertsonen izenak

Zeren arabera dira Sua, Lur, Ur, Elur edo Ilargi neska edo mutilen izenak?

Izen arruntak (*Ibai*) eta toponimoak (*Ganeta*) ponte izen bihurtzen direnean emakumeen edo gizonen izen bihurtzen dira, generoa hartzen dute. Euskaltzaindiak bere izendegia osatzeko irizpideen azalpena:

Euskarak, oro har, izen batzuk erabiltzen ditu gizonezkoentzat (*Andres, Lukas, Untzalu...*) eta beste batzuk emakumezkoentzat (*Edurne, Helena, Teresa...*). Badira, ordea, tradizioz genero-mozioa izan duten izenen salbuespenak. Horietako gehienak santutegian agertzen dira (*Bizente/Bizenta, Joanes/Joana, Paulo/Paula, Petri/Petra...*) eta, ikus daitekeenez, joera nagusia *-a* bukaera emakumezkoari ezartzea izan da (*Eneko/Oneka, Otsando/Otsanda...*), K. Mitxelenak aspaldi adierazi zuen bezala.

Hitz arruntetatik eta toponimoetatik hartutako ponte izenen sexu bereizketa, tradizioari segitu zegin da, kontuan izanik izen arruntek ez dutela genero gramatikalik. Hori dela eta, printzipioz, kontsonantez eta *-i*, *-o*, *-u* bokalez amaitutakoak (*Haritz, Ibai...*) gizonezkozat ematen dira, eta *-a*, *-e* dutenak berriz (*Ganeta, Iluntze, Loyola...*), emakumezkozat. Baina tradiziozko printzipio honek baditu bi salbuespen. Batetik, Andre Mariaren santutegiak direlako, emakume izentzat ematen direnak (*Aitziber, Irantzu, Izaskun...*) eta, bestetik, gure historian gizonezkoak izendatzeko erabili direnak, besteak beste, *Gartzea, Otsoa, Sendoa...* (Gorrotxategi Nieto 2001: 25).

(Beste salbuespenak ere badaude. Zerrenda horretan, kasu, **Iraultza** gizonentzako izena da; **Itsaso, Izar, Ilargi** emakumeentzako. Zeren arabera aukeratu du tradizioak?

- ▶ Mikel Gorrotxategi euskaltzainak, Patxi Salaberrirekin batera 2001eko euskal izendegiaren egileak, argudiatzen du izenen sexu bereizketa beharrezkoa dela: euskal izendegia argitaratu aurretik (2001ean) izen batzuk neskak eta mutilak izendatzeko erabiltzen ziren, eta ondorioz nahasmen handia zegoen justizian, irakaskuntzan eta beste hainbat alorretan. “Jendeak pentsatzen du izen arrunten kasuan euskaraz sexu markarik ez dagoenez, sexu markarik gabeko pertsona izenak daudela, eta hori euskarazko sistemaren kontrako ustea da. Euskarazko izenak, ezagutzen ditugun neurrian, beti izan dira neska edo mutil izenak, ez dago izen mistorik” (Gorrotxategi 2007).
- ▶ Espainiako Kode Zibilaren arabera debekatuta daude “identifikazioari eta sexuari dagokionez nahasmena sor dezaketenak”.

Hiztegiak eta hiztegegileak

- ▶ **Alu.** 1. Emakumearen eta animalia emeen lotsariak, ematutuaren kanpo irekidura osatzen eta inguratzen duten zatiak. Ikus **natura**; **emakuntza**. *Aluaren ezpainak*. 2. (*Erabilera arrunta*). Esangura zehatzik gabeko irain hitza. Ik. **alix(a)**. *Mutil alua*. *Ken hadi erditik, alua! Alu galanta zen*.
- ▶ **Zakil.** 1. Gizakiaren eta abere arren ernalkinaren zatia, hazia nahiz gernua kanporatzeko organo zutikorra, sabelpean kokatuta dagoena. Ik. **buztan (2)**; **pitxo**; **pitilin**. *Zakil mokoa*. *Idi zakila*. [...]

► Mujer. 1. Emakume, emakumezko. 2. (Esposa) andre. *Laida ya es mujer*. Laida emakumetu da. **Mujer de la calle**. Emagaldu. **Mujer de la vida**. Emagaldu. **Mujer pública**. Emagaldu.

► Hombre. 1. (Individuo) gizon, gizaseme, gizezko. *El hombre y la mujer*: gizona eta emakumea, gizon-emakumeak. 2. (Especie) gizaki. *El hombre y el mono*: gizakia eta tximinoa. *Los hombres de la Edad Media*: Erdi Ardoko gizon-emakumeak. 3. (Marido) gizon, senar. (Asombro) hara! 5. (Afecto) gizona! ¡*Sí hombre!* Bai motel!; bai zera! **De hombre a hombre**. Gizonetik gizonera. **Hacer(se) un hombre**. Gizondu. *Te hará un hombre*: Gizonduko zaitu. ¡**Hombre al agua!** Gizon bat itsasora! ¡**Pobre hombre!** Gizagaixoa! **Portarse como un hombre**. Gizonki/gizontasunez jokatu. **El hombre de la calle**. Kaleko gizona. **Hombre anuncio**. Sandwich gizon. **Hombre de bien**. Gizon zintzo. **Hombre de Cro-Magnon**. Cro-Magnongo gizaki. **Hombre de estado**. Estatu gizon. **Hombre de mundo**. Plazagizon. **Hombre de negocios**. Negozio gizon. **Hombre de paja**. Eskumakila. **Hombre de palabra**. Hitzeko gizon. **Hombre de pro**. Gizon zintzo. **Hombre del tiempo**. Eguraldi gizon. **Hombre lobo**. Giza otso. **Hombre orquesta**. Orkestra gizon, kide bakarreko banda. **Hombre rana**. Giza igel.

Hizkuntzak ez du behartzen.
Egoki adierazteko baliabideak
eskaintzen ditu. Aukeraketa
hiztunak egiten du.

(Baina ez da beti erreza.
Ikasten ari gara 😊)